

7. VÝVOJOVÉ PROCESY A ČINITELÉ VÝVOJE.

Cíle vývojové psychologie:

1. **Popsat vývojové změny** charakteristické pro **dané vývojové stupně** (popis vývoje však nemůže být nikdy úplným výčtem faktů, ale vždy představuje už jejich výběr z nesčetného množství dějů).
2. Z těchto údajů **odvodit obecné zákonitosti** týkající se **vývoje základních psychických struktur** a příčinných souvislostí v celém **průběhu vývoje člověka** (vývoj **každého jedince** je však **individuální** – musíme tedy spíše vyvodit z pozorovaných faktů **zákonitosti**, které by bylo možno aplikovat na **individuální případy** s jejich osobními zvláštnostmi).
3. Konečným cílem je **vytvořit jednotnou teorii**, která by umožňovala **vysvětlení pozorovaného a předvídání dosud neprokázaného** (žádná současná teorie nemůže vysvětlit celý vývoj v jeho složitosti, **existující teorie** představují **částečné vysvětlení**, které pomáhá pochopit některé stránky vývoje – jednotlivé teorie se **doplňují a překrývají**).

I. Biologická determinace osobnosti (vrozené dispozice)

- Systém **vrozených reflexů, instinktů**, které zajišťují přizpůsobení základním podmínkám života. Přizpůsobení se děje skrze **vrozené chování** (potravové, obranné a orientační reflexy), **vrozené mechanismy učení** (podmiňování) a **hereditární vlivy**, a to i na některých druzích sociálního chování (obrana teritoria, agrese, sexualita).
- Zajímavý pohled na vztah biologické determinace a lidského chování přináší **sociobiologie** (E. O. Wilson, J. Dawkins), která tvrdí, že těla jsou jen přepravními schránkami pro geny (**sobecké geny**), které se snaží o co největší expanzi do okolí, to by pochopitelně znamenalo naší **totální biologickou determinaci**.
- Je -li **vloha jednoznačně geneticky určena**, její **ovlivnění výchovou** bývá jen **obtížné**. Rysy, u nichž se předpokládá **významný podíl dědičnosti** – **temperament, inteligence**.

II. Psychologická determinace (situační podmínky, prostředí)

- Jedním z významných psychologických vlivů je i **kulturní prostředí**. Prvotní vliv kultury je zprostředkováván **rodinou**, která má za úkol uvést člověka do konkrétního prostředí, naučit ho orientaci v symbolickém světě.
- Děje se tak skrze **proces primární socializace**, odehrávající se prostřednictvím více či méně řízeného **učení**. Tato raná sociální zkušenost se podílí na vytvoření **bazální osobnosti dítěte**, jejíž základní dimenzí je: **jistota – nejistota**. Zdrojem pro ni je **míra citu projevovaná rodiči**. Období vzniku bazální osobnosti je určující pro celý zbytek života, vytváří se **nezvratné rysy osobnosti**.
- **Výchova** je dána dvěma základními faktory, kterými jsou projevovaná **láska či neláska**, a **míra kontroly dítěte**. Jejich kombinací dostáváme **základní typy výchovy** – demokratická výchova, rejektivní (autoritativní výchova) a liberální výchova.

III. Sociální determinace (interakce mezi nimi, aktivita jedince)

Sociální determinace se uskutečňuje procesem **socializace**. Základem socializačního programu je soubor požadavků na osobnost, její utváření a projevy.

Vždy se **socializace staví** do určité míry **proti požadavkům psychologickým a biologickým**, stává se **zdrojem vnitřních konfliktů**. Jejich nezvládnutí může vyústit do vážných poruch.

Základními procesy, jimiž probíhá utváření osobnosti a její vývoj, jsou zrání a učení.

- a) **Biologické – zrání (maturace)** – výsledek **genetického programu**, který je předán genetickým kódem; **zákonitá posloupnost evolučních (vývojových) a involučních (zánikových) změn** ve stavbě a funkci organismu. Tato posloupnost má povahu pevného programu, ale u každého jedince je rozdílná. Hlavní úlohu má v utváření osobnosti z hlediska zrání **dozrívání nervové soustavy a soustavy hormonální**.
- b) **Sociální – učení** – sociálně podmíněný proces – založeno na **individuální životní zkušenosti** uchované v paměti **jedince**, projevuje se **přetrvávající změnou v duševní činnosti** jedince, navozenou psychologickým účinkem zkušenosti. **Na rozdíl od zrání jsou výsledky a účinky učení** v nějaké míře

zvrtné vyhasínáním ustavených spojů a přetvářením jejich vzorců. Podmínkou pro účinné učení je odpovídající stupeň zralosti a výkonnosti nervové soustavy. **Učení** utvářející osobnost, bývá v některých případech výsledkem činnosti ryze **individuální** (např. chorobný strach jako důsledek prožité katastrofy), v převážné míře se však jedná o **učení sociální**.

Rozvoj dítěte blokuje:

- a) Traumatizování dítěte **hrubými, nešetrnými reakcemi na jeho projevy**, vyvolávání v něm **strachu a úzkosti z projevů jeho vlastní aktivity a iniciativy**. Například, rodiče sami **úzkostně reagují** na **pohybovou živost a samostatnost** dítěte ze strachu, že se mu něco stane, nebo **trestají jeho spontánní aktivitu**, poněvadž jim může způsobit starosti, **neodpovídá** tomu, co oni sami od něho **chtějí** apod.
- b) **Nezájem o to, co dítě dělá, jak se projevuje, o čem mu samotnému jde**. Účastný zájem o jeho osobu, činnosti a výkony je jedním z **hlavních motivujících faktorů** rozvoje dětské osobnosti. Chybí-li, dítě **přestává být konstruktivně aktivní**, ale spíše se snaží **vyprovokovat pozornost a zájem dospělých** za každou cenu, či **propadá apatii**.
- c) **Necitlivé zásahy do činnosti dítěte** způsobující, že dítě se **nedokáže se svou vlastní činností identifikovat**, „srůst s ní“. Jeho **vztah k ní už není jednoznačně pozitivní**, ale stává se buď **dvojnásobným**, nebo vysloveně **negativním**. Činnost za těchto okolností **přestává být silou**, která rází cestu vpřed **vývoji osobnosti**.
- d) **Nevytížení dítěte**. Hrozí nebezpečí, že dítě bude **demoralizováno nudou** či se bude zaměstnávat **aktivitami**, které mají v důsledku své **snadnosti malý rozvíjející a aktivizující účinek**.
- e) **Přetížení dítěte**. Zde je nebezpečí v tom, že dítě bude **demoralizováno neúspěchy**, trvale **unaveno neúměrnou námahou** apod.

Pozitivní výchovné styly přinášejí:

- a) **Zdůraznění významu životních perspektiv pro rozvoj osobnosti**. Významným faktorem tedy je, že dítě **přivyká samostatnému vytyčování cílů, plánování budoucnosti**. Učí se **seberealizaci v časové dimenzi**, bere **zodpovědnost** za to, co si **vytklo jako svůj cíl**.
- b) **Vnitřní přesvědčení o hodnotě mezilidských vztahů**, vyznačující se vzájemnou **solidaritou, ochotou pomoci, společným úsilím** realizovat **správnou věc** atd.
- c) **Upevňování a rozvíjení zdravého sebevědomí**. Dítě je tak schopno **ocenit vlastní síly** a nadchnout se pro jejich **využití, rozvíjení a kultivování**.
- d) **Posilování způsobilosti dítěte tvořivě myslet a jednat**, tedy **nespokojit se s pouhou rutinou, zvykovým plněním úkolů**.
- e) **Pevné přesvědčení o povinnostech a zodpovědnosti dítěte vůči rodinnému celku**, stejně tak jako je tento **rodinný celek přesvědčen o svých povinnostech a zodpovědnosti vůči němu**.